

HANS BERGSTRÖM

Valfrihet och välfärd

– ett liberalt perspektiv

BERTIL OHLININSTITUTET är en liberal tankesmedja grundad 1993. Institutets uppgift är att genom forskning och kvalificerad debatt i svensk liberal tradition bana väg för nya tankar och nya frågor.

OM FÖRELÄSAREN:

HANS BERGSTRÖM är docent i statsvetenskap och har tidigare bland annat varit chefredaktör på Nerikes Allehanda samt Dagens Nyheter.

FORMGIVNING: KRISTOFFER HELLMAN

OMSLAG: ATELJÉ LANDGRAFF

JAG SYNS TRYCKERI, TYRESÖ 2013

HANS BERGSTRÖM

Valfrihet och välfärd

– ett liberalt perspektiv

ISBN 978-91-980453-6-9

Det som har hänt ifråga om mångfald, valfrihet och innovation inom vård, skola, omsorg under de senaste 20 åren är i stor utsträckning Bengt Westerbergs förtjänst. Under sina år som partiledare 1983-95 drev han som en av sina verkliga huvudfrågor behovet av förnyelse i välfärden, med utrymme för enskilda alternativ - bort från de offentliga monopolerna och med möjligheter till företagande även på områden som professionellt domineras av kvinnor. ”Ökad valfrihet” var i flera valrörelser ett av Folkpartiets huvudbudskap, jämsides med ”Det måste löna sig att arbeta”.

20 miljoner patientbesök

Vad som härigenom tillförts Sverige måste ses som en av de största framgångarna någonsin för svensk liberalism.

- I dag går 95 000 barn i förskolor som drivs av andra än kommunen, vilket är 20 procent av alla barn i Sverige.
- Inom grundskolan går 119 000 elever i friskolor (13 procent av alla elever).
- På fria gymnasier går 91 000 elever (26 procent).
- Totalt använder 305 000 barn och ungdomar enskilda alternativ inom förskola och skola.
- Den enskilt drivna sjukvården har 20 miljoner patientbesök under ett år, 56 000 patientbesök per dag. 31 procent av alla patientbesök i sjukvården gjordes 2012 hos en privat vårdgivare. 487 av landets 1172 vårdcentraler drevs samma år i privat regi. 41 procent av alla patientbesök i primärvården gjordes hos en

privat driven vårdcentral – sex miljoner patientbesök.

- Antalet hemtjänsttimmar under en vanlig månad 2012 var 5,1 miljoner. 23 procent av dessa timmar utfördes av enskilda alternativ.
- Drygt 21 procent av äldre i särskilt boende har valt verksamheter som drivs i enskild regi.
- Vad gäller hemtjänst för personer under 65 år med funktionsnedsättning står enskilda alternativ för 29 procent.
- Till det här kommer alla sjukgymnaster, tandhygienister med flera som driver sin verksamhet som egna företagare.
- Vård- och omsorgsbranschen omfattar ca 11 000 företag med 125 000 anställda. I grundskolan finns 627 olika huvudmän med ca 800 skolor, på gymnasiet 263 olika huvudmän med 500 skolor. Till detta ska läggas de enskilda anordnare som driver ca 2 800 förskolor.

Det här är omfånget av den enskilt drivna verksamhet som Vänsterpartiet i stort sett vill förbjuda. Det rör sig numera om en stor del av svensk välfärd, vald och uppskattad av många. Effekten av de valfrihetsreformer som bär liberalt signum är än större än vad som framgår av statistiken ovan. Tack vare att det finns enskilda alternativ har även verksamheter som drivs av stat och kommun tvingats bli mer känsliga för sina verkliga uppdragsgivare – föräldrar, familjer och vårdbehövande.

The Economist, den respekterade tidskriften, utropade valfrihetsreformerna i framförallt Sverige som ”The next supermodel”, med en viking på omslaget och med underrubriken ”Why the world should look at the Nordic countries”. Ofta används begreppet ”modell” som en konstruktion i efterhand. Men här handlar det verkligen om en konstruktion som var ideologiskt väl genomtänkt på förhand i dess grunddrag – nämligen gemensam finansiering med öppna val av utförare. Det är en modell som förenar solidaritet med valfrihet. Den byg-

ger också på uppfattningen att den moderna, alltmer välutbildade, människan har blivit mer krävande ifråga om inflytande över sitt eget liv. Grundtrygghet är alltså viktig, men den behöver förenas med ökade möjligheter för individer och familjer att själva påverka viktiga livsbeslut. Alternativen till denna nya svenska modell är två:

- Gemensam finansiering med offentliga monopol ifråga om utförare. Alva Myrdal kallade detta för "Offentlig produktion för offentlig konsumtion".
- Stor sektor av privat finansiering för dem som har råd. Det skulle innebära många privatskolor och en omfattande privat sjukvård, med höga avgifter eller privata försäkringar, när många blir missnöjda med vad de tilldelas av stat och kommun.

Egenmakt och entreprenörskap

Efter det senaste årets ensidiga debatt finns det skäl att påminna om de två fundamentala liberala skälen för valfrihet:

1. Egenmakt

Egenmakten innebär att människor ska ha stort utrymme för att själva skapa sina liv. Detta är särskilt angeläget, påminde Bengt Westerberg som partiledare, ifråga om val och livssituationer som är mycket betydelsefulla. Visst vill vi kunna välja bil och mobiltelefon. Men betydligt mer angeläget är det att vi som individer och familjer kan påverka vilken skola våra barn går i och vilken tandläkare, läkare och vård som vi blir beroende av. Det handlar inte så mycket om att kunna göra det perfekta, rationella valet som att inte bli inlåst i en av byråkrater tilldelad verksamhet, om denna visar sig utvecklas till en daglig pina. Möjligheten till bortval vid drabbande erfarenheter har existentiell innebörd. Även få val, ja själva rätten att välja, får starka effekter på förhållandet mellan myndigheter, utförare och individ. Vetskapen att den som blir missnöjd kan ta sin hatt och gå vänder på förhållandet

mellan producenten av en tjänst och individen. Den enskilda människan, och hennes anhöriga, behöver inte beveka sig inför en maktägande monopolist som kanske tar mer hänsyn till bekvämlighet i den egna organisationen än till dem man borde tjäna. Hon har egenmakt.

2. Entreprenörskap

I det öppna samhället, som också ingår i liberalismens kärna, har människor med idéer utrymme för att pröva dem i verkligheten. Marknadsökonomi, har professor Ralph Dahrendorf lärt oss, ska inte främst ses som ett "system", som makroekonomer brukar beskriva den. Dess mest väsentliga drag är i stället att den ger utrymme för experiment och dynamik. I det öppna samhället får driftiga och kunniga människor företa sig = skapa företag. Mellan egenmakten och entreprenörskapet finns ett intimt och oupplösligt samband. *Ty rätten att välja förutsätter möjligheten att erbjuda!* Forskarna Richard B Saltman och Casten von Otter har visat detta samband på vårdområdet (se bl.a. boken "Patientmakt över vården", SNS 1992).

I själva verket är det förnyande entreprenörskapet särskilt viktigt på områden som skola och vård. Detta hänger samman med att kvaliteten i sådana tjänster i stor utsträckning hänger på det drivande engagemanget för bestämda idéer. Den viktiga gren av skolforskningen som benämns School Effectiveness Research har visat att det inte finns någon enskild pedagogisk metod som är överlägsen andra; mer avgörande är att de som driver en skola präglar den med en tydlig linje som samlar alla anställda (se Bo Rothsteins artikel om detta på DN Debatt den 28 april 2012). Ifråga om skola och vård finns det inte ett givet sätt att nå framgång och tjäna elever och vårdbehövande. Att etablera enhetliga system är enklare ifråga om stålverk än personliga tjänster. De senare är mycket mer beroende av personligt engagemang och en kultur med stark drivkraft i ledningen, egenskaper som (milt uttryckt) inte är typiska för offentlig förvaltning.

Kvinnligt företagande

Inte ens de liberaler som drev fram valfrihetsreformerna torde ha fullt förstått kraften i det personliga entreprenörskapet. Den har framförallt utgått från professionella kvinnor i offentlig sektor, frustrerade över stelheten i de system där de arbetade, övertygade om att de kunde göra saker bättre.

Inom vård och omsorg finns massor av exempel på sådana entreprenörer. Låt mig nämna Karima Tice, som arbetade inom den kommunala hemtjänsten och sedan utsågs till ”årets företagare” i Stockholm med sitt koncept för en hemtjänst som är helt anpassad till kundernas behov (företaget Aman Care). Vi har Ung Omsorg, som grundades av tre studenter med idén att tillföra livsglädje och möten mellan generationer i svensk äldreomsorg. Ung Omsorg har i dag över 550 anställda ungdomar som utför det lilla extra i de äldres vardag. Hemtrevnad AB i Borås grundades av två kvinnor med rötter i kommunal verksamhet, nu med över 100 anställda under Katarina Johanssons ledning. Catharina Tavkolinia, med företaget Kavath Vård, har fått priset ”Årets tjänsteutvecklare” för bland annat äldreboendet Persikan, för personer med persisk bakgrund.

Också små skapelser kan växa till stora, om de bygger på goda idéer och sköts kompetent. Många, många av dem har drivits av liberaler. Pyslingen är ett viktigt exempel inom förskolor. Erfarna pedagoger som Eva Husbom och Vanja Karlsson engagerade sig för att lyfta kvaliteten och ledarskapet i vad som då kallades ”daghem”. Bert Levin, Thomas Berglund och Johan Göterfelt var med och byggde Pyslingen till ett växande kvalitetsföretag. Per Båtelsson, som jag rekryterade till Liberal Ungdom på Torsby läroverk, grundade vårdföretaget Capiro. Med nya lösningar för laboratoriehantering och en typ av management som landstinget har mycket att lära från, har Capiro skapat det erkänt bästa sjukhuset i Stockholms-regionen, St Görän. Under ledning av Thomas Berglund – tidigare förbundssekreterare i FPU – har Capiro fortsatt utvecklas till ett världsföretag.

Internationella Engelska Skolan är ett annat exempel, grundat av min hustru Barbara Bergström. Hon var lärare i en kommunal skola när friskolereformen kom 1992. Hon var starkt kritisk mot sina erfarenheter av kommunal skolledning och övertygad om att hon kunde skapa en bättre skola själv. Hon gavs chansen med friskolereformen. Tjugo år senare driver hon ett skolföretag med 15 700 elever i 23 skolor, med resultat långt över snittet för svenska skolor. I hennes skolor i Sverige arbetar över 500 lärare från andra länder, främst Kanada, USA och England, med en kvalitet i matematik och naturvetenskap som är svår att finna i Sverige. För internationaliseringen av svensk skola har Barbara gjort en praktisk insats med större verkan än årtionden av riksdagsformuleringar om värdet av ”internationalisering”. Ingen av dessa skolor, och få av de 500 utländska lärarna, skulle ha funnits i Sverige utan den möjlighet som öppnades med friskolereformen. Verksamheten hade absolut inte varit möjlig att utveckla av Barbara inom ramen för kommunal verksamhet.

Stopp för valfrihet och entreprenörskap skulle innebära att Sverige berövats värdet av allt det nya som skapats tack vare reformerna för ett öppnare Sverige.

Betrodda att välja politiker?

Hur motiverar då motståndarna att de vill upphäva den införda valfriheten och dess tvilling entreprenörskapet? Tre grundargument återkommer:

- Människor kan inte välja; det blir för svårt.
- Val och mångfald leder till ökad olikhet (ofta benämnd ”segregation”).
- Med utrymme för vinst följer försämringar i verksamheten.

Dessa tre grundargument är genom den långa historien väl kända från liberalismens motståndare.

Det första argumentet nedvärderar individernas och familjernas förmåga att bedöma och välja för sitt eget bästa. Kring detta finns en urgammal konflikt mellan liberaler och socialister. Vård, skola och omsorg är så betydelsefullt i människors liv att de flesta är beredda att lägga ner stor kraft på att finna goda lösningar. Man hör till exempel med bekanta som man litat på, vad de gjort för erfarenheter. Även gamla och sjuka omges som regel av personer som kan bistå – anhöriga, vänner eller helt enkelt goda rådgivare. Inom den sociala experteliten nedvärderas ofta betydelsen av valfrihet för gamla, för de av livet skröpliga. Men även de kan bli inlåsta i usla verksamheter eller ensidigt beroende av undermåliga översittare till ”hjälpare”; möjligheten att välja bort, och vetskapen hos ”hjälparna” att den rätten finns, är extremt viktig för den som befinner sig i en särskilt utsatt livssituation.

Märkligt nog hyser samma socialister som förnekar individernas förmåga att välja nära tjänster en närmast obegränsad tro på samma individers förmåga att välja politiker långt bort som ska sköta vård, skola och omsorg för deras räkning.

Dynamiska olikheter bör välkomnas

Det andra argumentet, att val leder till olikheter, är likaså klassiskt från liberalismens motståndare. Sant är att om alternativ tillåts, blir inte allt lika. Några går före, några har extra drivkraft, några skapar verksamheter som blir bättre än snittet. Att säga att allt, alltid, ska vara lika är detsamma som att säga att ingen utveckling ska ske. Det innebär en plädering för det stillastående samhället. En huvudman för en verksamhet, liksom en rektor eller en vårdchef, måste kunna ha ambitionen att bli bäst. Något annat vore förödande för engagemang och framåtanda i en verksamhet.

För liberaler är begreppet *dynamiska olikheter* en viktig del av ett gott och utvecklande samhälle. Visst, om några går före uppstår olikheter. Men om ingen får gå före får vi stagnation. Det viktiga är att olikheterna är dynamiska, det vill säga att de över tid bidrar till att

fler skärper sig och utvecklas till det bättre. Säg att 30 procent av alla personalkategorier i vården röker, så som var fallet för några årtionden sedan. Läkarna blir först med att ta in nya rön och deras andel rökare faller till, säg, 15 procent. Därmed har en social olikhet uppstått mellan läkare, sjuksköterskor och undersköterskor. Men vi möter inte den genom att kritisera läkarna för att de bättrat sig, utan genom att arbeta för att även sjuksköterskor och undersköterskor ska välja ett mer hälsosamt beteende. Över tid verkar vi för att alla ska utveckla bättre hälsa, även om det temporärt har uppstått skillnader.

Motsvarande med till exempel skolan. Vi bör i ett liberalt samhälle välkomna de skolor som går före och blir särskilt bra. Om skillnaden mellan bra och dåliga skolor då ökar, bör fokus bli på vad som brister i de dåliga skolorna och vad som går att göra åt det – till exempel med tillvaratagande av erfarenheter från de bra skolorna – inte att klaga över ambitionsnivån hos de bra skolorna. Vad som brister är sällan pengar, oftast ledarskap. Under inverkan av konkurrensen skakas passiva kommuner om, så att de inte låter dåligt ledarskap fortgå. Så har det också i huvudsak fungerat, enligt en ytterst omsorgsfull studie 2012 av forskarna Anders Böhlmark och Mikael Lindahl för Institutet för Arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering. Omvänt har Stefan Fölster i en studie för Reforminstitutet kunnat visa att studieresultaten har utvecklats sämst i kommuner där det inte finns en enda friskola.

Den begåvade invandrarflickan

Olikhet är inte detsamma som ”segregation”. Med solidarisk finansiering kan alla välja, utan att plånboken styr. Sverige är på skolområdet ett av de länder som har allra minst skillnad i elevkårens sammansättning mellan skolor. Detta bekräftas även av den senaste PISA-undersökningen. ”I PISA 2012 syns inga signifikanta försämringar jämfört med år 2003 i någon av de presenterade likvärdighetsindikatorerna”, summerar Skolverket. Länder med stora skillnader är de som antingen har en stor sektor av privatskolor med höga avgifter och/eller mycket

stark boendesegregation. Friskolesystemet, med skolpeng, motverkar båda dessa slag av segregation. Plånboken styr inte, eftersom skolgången är gratis. Bostadsområdet sätter inte ödet, ty den begåvade invandrarflickan och hennes familj kan välja just den skola som de bedömer bäst tar vara på hennes begåvning.

Socialister säger då att flickan ska stanna i sitt bostadsområde – och inte sträcka sig utanför det – ty då bidrar hon med sin närvaro positivt till den lokala skolan. Detta är en synpunkt som fundamentalt strider mot en annan liberal grundidé: att inte reducera människor till redskap för politiska systemsyften.

Motivation är påverkbar

Notera att när Skolverket ständigt talar om ”ökad segregation” i svensk skola avser de något annat än vad vi normalt menar med ”segregation”. De menar inte att skillnaden i elevkårens socioekonomiska sammansättning har ökat på grund av friskolorna och det fria valet, ty så är inte fallet, utan att skillnaden i resultat mellan bra och dåliga skolor har blivit större. Men gör något åt de dåliga skolorna då, i stället för att motverka de bra! Då kommer Skolverkets nästa tankeled: att skillnaden mellan skolor bestäms av ”motivationen” hos eleverna. Vad Skolverket därmed säger är att barnen är statiska, förutbestämda. Vad skolan gör blir därmed inte viktigt, ty oavsett hur skolan uppträder är ett barn antingen ”motiverat” eller ”icke motiverat”. Detta är ett förfärligt budskap till landets skolor och huvudmän. Sanningen är att en skola i hög grad kan påverka graden av motivation hos elever, genom vad den visar – eller inte visar – av förväntningar på vad ett barn kan bli.

Det är också värt att notera, bland annat från de studier som utförts av docent Jonas Vlachos, att företag som driver skolor är de mest socialt utjämnande. Föreningsdrivna skolor, föräldrakooperativ och dylikt tenderar vara mer snävt inriktade på en välutbildad medelklass. Företag, däremot, går in även i förorter med många invandrare och lågutbildade – ty där kan de expandera. Att välja en skola som erbjuds är en

betydligt mindre krävande handling, och därmed också mindre socialt segregerande, än att orka engagera sig i en föreningsdriven verksamhet.

Utan kvalitet, ingen vinst

Uppfattningen att vinst som drivkraft leder till försämringar är också väl bekant genom årtionden av debatter mellan socialister och liberaler. Socialister vill inte förstå att vinst är resultatet av en välskött verksamhet. I ett system med skolpeng eller vårdpeng uppstår vinst bara om kvaliteten är så hög att många vill välja ens tjänster. Med vänsterns tankelogik kan Volvo bara uppnå vinst om företaget gör riktigt dåliga bilar. Resonemanget har fått sambandet mellan kvalitet och vinst helt bakvänt.

Även en del kvalificerade debattörer och politiker har inte förstått företagslogiken i system med ”vouchers”. Om vi tar skolpengssystemet: Med varje elev följer en skolpeng. Det har stor effekt på nettoresultatet att kunna fylla en klass, ty marginalkostnaden för en extra elev i en klass är låg i förhållande till den extra skolpengen. Hur fyller man klasser? Jo, genom att ha en kö, som gör att elever som flyttar snabbt kan ersättas med andra elever ur kön. Hur får man en kö? Jo, genom att skolan är så bra och har så gott rykte att många vill gå där. Hög kvalitet är det enda som ger möjlighet till uthållig vinst i ett skolpengssystem.

Annorlunda förhåller det sig med system där kommunen upphandlar tjänster till lägsta pris, som inom delar av åldringsvården. Här uppstår en frestelse att ge ett lågt bud, för att vinna tävlingen, för att sedan tvingas skära drastiskt i kostnader när det visar sig att kalkylerna byggts på önsketänkande. Att använda denna typ av upphandlingssystem för åldringsvård, där i princip den vinner som lägger lägsta bud på åldringarna, är enligt min mening skamligt. Men det är politiska organ som beslutar vilken typ av ersättningssystem man vill använda, och därmed vilken företagslogik man vill premiera.

Attack mot företagsamhet

Vinst är inte problemet, utan förluster. Vinst ger stabilitet för elever och

vårdtagare. Utan vinst, inga investeringar. Utan vinst, ingen möjlighet till expansion. Utan vinst, heller ingen drivkraft att ta på sig det stora extra besvär det innebär att etablera ett framgångsrikt koncept på fler orter. Det är ingen tillfällighet att de gamla "elitskolorna", som Franska Skolan, Carlssons och Enskilda Gymnasiet, inte har expanderat. Varför skulle de? De är stiftelser och det är bekvämast att bara fortsätta med verksamheten som den är.

När vänstern attackerar "vinster i välfärden" är det inte för att det skulle vara något problem att bra företag går med vinst. Skälet till deras kritik är, som socialdemokraten Vidar Andersson uttryckt det, "moralideologisk". Vinst anses omoralisk; implicit följer att förlust är moralisk. Och så finns föreställningen om "offentlig produktion för offentlig konsumtion". Av den följer logiskt att företag som Astra, Getinge, Gambro och Elekta inte bör få sälja något till landstingens vård. Det gamla skogsföretaget SCA har numera vuxenblöjor som sin stora och mest lönsamma produkt, med Mölnlycke Healthcare, visade Åsa Moberg i en kolumn i Dagens Samhälle – SCA bör då inte få leverera inkontinensprodukter till vården. Svenska exportföretag ska inte, så som Globaliseringsrådet pläderade för, kunna uppstå ur de stora tjänstesektorerna vård och utbildning. Nästa logiska steg blir att barnbidrag och pensioner utbetalade av staten bara ska få användas i statliga butiker. Liberaler kan inte rimligen anamma det synsättet. I grunden är det en attack mot all enskild företagsamhet!

De som arbetar i enskilt driven vård och skola är inte mer "egoistiska" än kollegor som arbetar hos stat, landsting eller kommun. De har professionella drivkrafter, blandade med personliga ambitioner som i allt mänskligt liv. Om något visar studier att anställda inom de enskilda alternativen tycker sig ha kortare beslutsvägar, mindre byråkrati och större utrymme för att utöva sitt yrke på ett meningsfullt sätt.

Observera också att statliga kontroller och inspektionssystem har återuppstått först när offentliga monopol brutits. När landsting hade monopol på vården och kommunerna i realiteten på skolan, då fanns

det ett alltför stort politiskt motstånd mot att låta statliga myndigheter gå in och granska. De ”demokratiskt valda” hade större legitimitet än statliga byråkrater. Först via de enskilda alternativen har Socialstyrelsen och skolmyndigheter kunnat återta en effektivare statlig kontroll även över kommunalt driven vård och skola.

Vänstervind med svenska tillägg

Det rullar en stark vänstervind över hela västvärlden just nu. Det rör sig om en av dessa vindkantringar som sker av och till. Lehman Brothers fall och den internationella finanskrisen var förmodligen startpunkten. Men i Sverige adderas några särskilda skäl:

a) Den starka framgången för enskilda alternativ inom vård, skola, omsorg har skapat en del planeringsproblem för kommuner under år då antalet elever i grundskolan krympte. Nu har demografin vänt för grundskolan. I stället har nedgången nått gymnasieåldrarna. Friskolor har där fungerat som en stötdämpare. Antalet gymnasieelever växte mellan 2000 och 2008 med 90 000; friskolorna tog hand om 60 000 av ökningen, kommunerna om 30 000. Mellan 2008 och 2015 minskar nu tvärtom antalet gymnasieelever med 80 000. Några friskolor slås då ut, vilket underlättar för kommunerna. Effekten förstärktes på ett olyckligt sätt genom gymnasiereformen 2011 – ett politiskt beslut - som oavsiktligt ledde till en hastig flykt från yrkesprogrammen och till John Bauers konkurs.

Den snabba friskoleexpansionen har också kommit att inrymma en del charlataner, som följd av brister i den statliga certifieringen. De slås nu ut, eftersom endast kvalitet bär i det långa loppet. Friskolornas Riksförbund begärde under många år, utan att någon lyssnade, att en hårdare granskning skulle ske av seriositeten och skolkunnandet hos dem som ansökte om skoltillstånd. Först nu händer något, enligt det vanliga politiska fenomenet att man handlar först när verkligheten gjort ett problem medialt synligt.

b) En lång period av borgerlig regering ger ökat utrymme för kritik från en socialistisk opposition. Det är oftast oppositionen som styr vad som uppmärksammas, genom vad den tigger om och vad den kritiserar. När det är borgerlig regering, kommer de flesta attacker att handla om fördelning och ”ojämlikhet”, helt enkelt för att detta alltid är det socialistiska mantrat. Ideologin letar sina problem.

c) 70 procent av journalisterna i svensk television och radio stödjer Vänsterpartiet och Miljöpartiet och befinner sig ideologiskt rentav till vänster om dessa partier, enligt professor Kent Asps senaste Journalistundersökning från 2012. Många av dessa journalister är inte objektiva utan driver sin egen agenda. Varje gång det finns ett val av perspektiv, väljer dessa journalister att se verkligheten från socialistisk horisont. De skulle kunna skildra vad bra friskolor gör eller hur Capiro har lyckats göra St Görans till ett excellent sjukhus – men de väljer i stället nästan alltid en negativ vinkling. Ha inga illusioner om de dominerande svenska medierna! De styrs av ett vänsterperspektiv som är så starkt på redaktionerna att det omvandlas till det självklara sättet att se på tillvaron.

d) En fjärde faktor är att minnet av Sveriges 1970-80-tal har förflyktigats 25 år senare. Muren föll i Berlin och därmed för en tid möjligheten till en positiv beskrivning även av en socialistisk ekonomi. Ungefär samtidigt havererade svensk ekonomi i slutet av 1980-talet, under superinflation, köer och ett skattesystem som även LO:s ordförande beskrev som ”perverst”. Sverige tog sig samman, i stor utsträckning över blockgränsen, för en reformvåg som vände landets utveckling:

- Århundradets skattereform med lägre marginalskatter och enhetlig kapitalskatt.
- Pensionsreformen, för alltid förknippad med Bo Könberg.
- Avregleringar av tele, el och andra marknader.

- Valfrihet och mångfald inom vård, skola, omsorg.
- Avveckling av bostadssubventionerna.
- Rätt incitament för arbete i förhållande till bidrag.
- En budgetreform som främjade starka regeringar och en samlad kontroll av statens utgiftsbeslut.

Denna reformvåg, i förening med övergången till en flytande växelkurs, vände Sverige. Under två decennier har nu Sverige återtagit förlorad mark, utvecklats bättre än jämförbara länder, tack vare reformer för vilka Folkpartiet tog stort ansvar. Låt oss då också med värme komma ihåg Anne Wibbles obändiga tro på enskild företagsamhet och det frigjorda entreprenörskapets betydelse.

”Åter till de förlorade åren”

Allt det som vände Sveriges utveckling från att gå nedåt till att gå uppåt kan nu åter förtalas från vänster. Man vill bryta pensionsreformens grundprinciper, avskaffa premiepensionssystemet (som gör det möjligt att slussa pensionssparande till riskkapital utan att följden blir förstatligande), öka progressionen i skattesystemet, återinföra bostadssubventioner, återreglera ekonomin, förstöra budgetreformen, göra det mer lönsamt att leva på bidrag – och om möjligt avskaffa valfrihet och företagande inom vård, skola omsorg.

Vänstern, med livligt stöd av den vänsterinriktade journalistkåren, vill återföra Sverige till de förlorade åren, som för dem lever i ett rosa ideologiskt skimmer.

Lär av Ohlin och Ahlmark

Vi bör som liberaler se att kampanjerna mot valfriheten och de alternativ den gett utrymme för i stor utsträckning är ett led i denna samlade vänstervåg. Den har föga att göra med reella problem. Enskilda alternativ inom vården är uppskattade av dem som brukar dem. Friskolors akademiska resultat ligger som helhet långt över snittet för skolor i

Sverige.

Den offentliga apparatens problem och inbyggda svagheter har glömts, endast marknadens brister erkänns nu. Detta är innebörden av en politisk våg; den sveper i en bestämd riktning, oberoende av fakta. *Som flera gånger tidigare har Folkpartiet ett politiskt val att göra: att böja sig för vågen eller att söka vända den genom att resa motstånd. Bertil Ohlin har gett det goda exemplet med sin kampanj 1948 mot planhushållning. Per Ahlmark stod för samma typ av insats, med sin starka kampanj mot löntagarfondernas samhälle i valkampanjen 1976.*

Marknaden är inte perfekt; där finns även charlataner, vid sidan om de seriösa, och det ekonomerna benämner ”market failures” kan uppstå. Men de offentliga systemen är heller inte perfekta; såväl politik som myndigheter har en systemlogik som inte alltid leder till det bästa för samhället. Politiken tenderar ha en tidshorisont på fyra år – eller som nu inför 2014 års val, en tidshorisont på några nervösa månader. Det är värt att hålla i minnet när politiska ledare nu börjar tala om att ”ägare” ska visa planer för tio år.

Myndigheter är omistliga för vissa uppgifter, som att med kyla och distans upprätthålla ett omutbart rättssystem och sköta utbetalningar från uniforma socialförsäkringar. De är mindre bra på att driva verksamheter, som till skillnad från myndighetsutövning kräver känslighet för användares individuella behov samt ett varm och närvarande personligt engagemang.

Att förstärka en våg

För Bertil Ohlin var den goda balansen mellan dessa båda krafter, den nödvändiga staten som sätter ramarna och den omistliga företagsamheten, fundamentalt viktig. Statens ansvar måste finnas, jämsides med och i god balans med medborgarnas frihet och skaparanda, ”de välståndsbildande krafterna”. När Sverige är på väg att tippa över i endera riktningen, att glömma någon av dessa sanningar, behöver ett liberalt parti stå emot. Att följa vågen är frestande, när den viner och

pinar. Men när man gör det, förstärker man den samtidigt, vilket kan bli riktigt farlig. Ett liberalt parti måste se när det är tid att göra motstånd, att bidra till att bryta vägen. Om inte förskjuts hela värdeskalan i samhället. Det som tidigare var ”vänster” blir då ”mitten”. Det extrema förvandlas till det normala.

Den breda allmänheten har sällan förflyttat sig så entydigt som nervösa partiledningar tror när de tolkar bilderna i vänsterpräglade massmedier. Ett exempel gäller just valfrihet och företagande inom vård, skola, omsorg. Frågar man människor om de vill att ”vinster” ska nyttjas i verksamheten eller gå till ägarna – för övrigt en typiskt marxistisk snedvridning av frågeställningen – är det självklart att de svarar ”verksamheten”. Samma svar skulle man få på frågan huruvida ICA-handlaren ska gå med vinst eller matpriserna bli lägre. Svaret bygger på en fråga som inte medger djupare eftertanke om företagandets verklighet. Men om man i stället ber människor välja mellan ett system där elever tilldelas en skola av kommunen och ett där föräldrar kan välja mellan godkända skolor, vad blir svaret då? Enligt den senast gjorda opinionsmätningen med dessa alternativ vill 76 procent av svenska folket ha ett system med valfrihet, 23 procent med offentlig tilldelning av skola. I de tre storstäderna uttalar sig hela 83 procent för valfrihet, 17 procent för kommunal tilldelning av skola. Valfriheten har majoritet i samtliga partier utom Vänsterpartiet (där det väger jämnt).

Liberal offensiv för egenmakten

Perspektivet ger svaret. Det bör vara Folkpartiets uppgift att förklara och formulera det liberala perspektivet. Det vore tragiskt om Folkpartiet, pionjären för den succé som valfriheten och alternativen inom välfärden blivit i Sverige, nu skulle vackla i den uppgiften.

Vi behöver i dag en liberal offensiv för egenmakten och dess omistliga följeslagare entreprenörskapet, en offensiv som gör det riskfyllt i val för andra partier att avskaffa den. Vi behöver erinra oss grunderna för att Bengt Westerberg drev frågan så starkt:

- Med *egenmakt* får människor kontroll över de mest viktiga av livssituationer, i stället för att tvingas böja sig för byråkratiska beslut ovanifrån.
- *Entreprenörskap* bidrar till nya idéer och ett värdefullt engagemang från eldsjälar. Företagande ska välkomnas även på områden där kvinnor är de stora entreprenörerna. När Folkpartiet nu återknyter till sin stolta tradition av arbete för kvinnors rätt och livsmöjligheter, kan man inte rimligen glömma värdet av rätten till kvinnligt företagande inom vård, skola och omsorg.

OHLIN institutet

C/O SILC • BASTUGATAN 41 • 118 25 STOCKHOLM

KANSLIET@OHLININSTITUTET.ORG • WWW.OHLININSTITUTET.ORG

ISBN 978-91-980453-6-9